

№1 2021

інформаційно-аналітичний
БЮЛЕТЕНЬ

ІНСТИТУТ СХОДОЗНАВСТВА
ім. А. Ю. Кримського
Національної академії наук України

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ БЮЛЕТЕНЬ

2021, № 1

Бюлетень Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського публікує аналітичні статті та коментарі, присвячені актуальним проблемам політичного та соціально-економічного розвитку країн Близького Сходу та Північної Африки, Центральної Азії, Східної, Південної та Південно-Східної Азії. Розглядаються питання зовнішньої та внутрішньої політики, становлення правової держави та громадянського суспільства, демократизації та демократичного транзиту, модернізації тощо. Особлива увага приділяється вивченню цієї групи країн у глобальному та регіональному вимірах, а також прогнозуванню їхнього можливого впливу на міжнародне становище України, її безпеку та економічний добробут.

Борділовська О. А.

Ісламський Емірат Афганістан. Другий сезон

3

Гобова Є. В.

Послаблення контролю народжуваності у КНР: можливі соціально-економічні наслідки

6

Марков Д. Є.

Непал і прикордонні конфлікти в Гімалаях: між Китаєм і Індією

8

Семиволос І. М.

Туніська криза з відкритим фіналом

11

Філь Ю. С.

ДЖАММУ І КАШМІР: Моді поглинає мусульманську автономію. Світ мовчить

14

О. А. Борділовська

Ісламський Емірат Афганістан. Другий сезон

Нещодавні події в Афганістані сприймаються як щось неочікуване і нелогічне, а прихід (вдруге) до влади руху Талібан вважається результатом помилковості дій США та їхніх союзників. Деякі аналітики ставлять у провину американській адміністрації надто швидке виведення військ з Афганістану. «Кинули напризволяще» після двадцяти років спроб побудувати демократичне суспільство, побороти тероризм і племінні звички? Таке звинувачення не пояснює суті процесів, які зараз відбуваються в цій країні.

Насправді, розібратися у ситуації в Афганістані можна, якщо поглянути на неї трохи з іншої сторони, а саме – з боку східного сусіда. Такі спроби були й раніше, проте свого часу їм не надавали належної уваги. Так, спецпредставник США по Афганістану у 2009-2010 рр. видатний (без перебільшення) американський дипломат Річард Голбрук (автор балканського мирного врегулювання і Дейтонських угод) колись зазначив: «Здається, ми ведемо війну з неправильним ворогом і не в тій країні...». На жаль, Голбрук зарано пішов з життя, а його думка не отримала належної оцінки в політичних колах США, хоча й вплинула на рішення адміністрації Б. Обама розпочати поступове згортання афганської кампанії.

Цей вислів згадувала у своїй книзі «Wrong Enemy» (2014) британська журналістка Карлотта Голл, протягом 13 років була кореспонденткою в Афганістані й неодноразово відвідувала сусідній Пакистан. Однією з причин написання книжки вона назвала почуття відповідальності перед пакистанськими колегами, які багато чого знали, проте не могли сказати.

Але те, що не дозволено журналістам, можуть виголосити ті, хто був причетний до подій в Афганістані безпосередньо. Найяскравішою цитатою у цьому контексті є заява вже покійного нині колишнього очільника Міжвідомчої служби розвідки ІРП генерала Хаміда Гуля, ідеолога підтримки ісламістських рухів в Афганістані: «Ми отримали перемогу в Афганістані над Радянським Союзом за американські гроші. Прийде час, і ми переможемо американців за їхні ж гроші...».

Що, власне, і сталося 15 серпня 2021 року. Зауважу, що пакистанські ЗМІ першими повідомили про взяття талібами Кабулу, ще тоді, коли Президент Ашраф Гані був на місці, а загони талібів лише підійшли до столиці. З неабиякою зловтіхою та неприхованою радістю провідні офіційні ЗМІ один за одним почали друкувати новини про поразку американців і Заходу, про те, що «нікому непотрібна» війна нарешті закінчилася, а волелюбний афганський народ нарешті здобув право «обирати ту владу, яку він хоче». До речі, ще напередодні, 13 серпня міністр закордонних справ Ш.М. Курейші зробив офіційну заяву про те, що уряд ІРП «не має фаворитів» в Афганістані і підтримає будь-який вибір афганців, лише за умови, якщо передача влади відбудеться мирним шляхом. А перед тим місцеві ЗМІ так само активно, випереджаючи один одного, писали про те, як у різних провінціях Афганістану підрозділи урядових військ переходили на бік талібів та швидко залишали свої позиції. Усе для того, щоб підкреслити «мирний характер» переходу влади та «свідомий вибір» народу Афганістану.

Делегація афганських високопосадовців (з яких політичних сил – офіційно не повідомлялося) вилетіла до Ісламабада ще в неділю 15 серпня – для подальшого узгодження позицій. Про це повідомив спецпредставник Пакистану по Афганістану М. Садик, наголошуючи знов на тому, що подальше узгодження позицій сусідів є необхідним для забезпечення мирного процесу передачі влади в Кабулі.

У той самий день прем'єр-міністр ІРП І. Хан мав телефонну розмову з Президентом Туреччини Р.Т. Ердоганом – другим і стратегічним партнером. Турецький

лідер підкреслив, що для мирної трансформації влади в Афганістані необхідним є зв'язок з пакистанською стороною. Для Туреччини питання є критично важливим хоча б тому, що протягом усіх 20 років присутності НАТО в Афганістані саме турецькі сили охороняли аеропорт в Кабулі. Ердоган неодноразово висловлював бажання залишити їх на тих самих позиціях за будь-якої нової влади в Афганістані. В тому числі, під час переговорів у Досі, декілька раундів яких так і не дали чіткого бачення – що далі?

Але протягом останнього тижня це бачення кристалізувалося, і набагато швидше, ніж очікувалося (американські аналітики припускали, що влада в Кабулі може перейти до талібів протягом одного-трьох місяців). Триумфальна хода талібів і захоплення провінційних центрів усього за тиждень залишили багато питань (далі – детальніше), але факт є фактом: 15 серпня поставлено крапку у 20-річній історії перебування контингенту НАТО на території Афганістану. І навіть дружні до афганців (не-талібів) і американців індійці назвали це остаточною поразкою США та їхніх союзників.

Питання, які постали:

1. Чому «добре тренована й озброєна» афганська армія чисельністю 300 тисяч осіб, створена американцями, не чинила опору талібам?
2. Звідки у талібів сили і кошти на таку триумфальну перемогу?
3. На що саме було витрачено мільярди доларів США (за словами президента Байдена – понад 1 трильйон), які протягом 20 років виділялися американським урядом на Афганістан?

Відповіді на ці три питання дозволять нам пролити світло на причини нещодавніх подій.

Почнемо з першого. Армія в Афганістані – контрактна, і служба у збройних силах передусім є надійним заробітком, а зовсім не проявом ідейності чи патріотизму. Тому якщо хтось пропонує гроші за те, щоб просто скласти зброю і не чинити опір, це виглядає як навіть кращий спосіб заробітку. Свідченням про те, що таліби почали перекуповувати представників урядових ЗС або скуповувати в них озброєння почали надходити ще у 2020 році.

Друге питання – про гроші. Очевидно, що Пакистан не має тих грошей, які вклали в Афганістан США. Але у цьому випадку перекупити бідних афганців вдалося малою кров'ю. До того ж, таліби є більш «ідейними» і зорієнтовані на кінцевий результат – повернення до влади за будь-яку ціну. Та й гроші вони отримують з різних джерел, передусім від антиамериканських сил Ірану, КНР, РФ. Остання підтримувала обидві сторони конфлікту в Афганістані: на офіційному рівні уряд Ашрафа Гані, неофіційно – Талібан (який в Росії заборонений як терористична організація). Нарешті, є й старі традиційні способи здобути гроші, як-от торгівля наркотиками і зброєю.

Тепер перейдемо до суті питання. Навіщо і чому Пакистан підтримує «керований хаос» в Афганістані?

Чому знов і знов створює якісь повстанські сили, тренує їх, лікує поранених і приймає «вантаж-200» з сусідньої території (лікарні Ісламабада наразі переповнені пораненими талібами)? Відповідь дуже проста: ЖОДЕН афганський уряд не визнавав за державний кордон з Пакистаном «лінію Дюранда» лінію довжиною у 2640 км, запропоновану ще британцями у 1893 році в якості кордону між Афганістаном і Британською Індією. Ніхто, від короля і до лідерів моджахедев чи талібів, НІКОЛИ не наважувався на цю поступку. Захір-Шах, Бабрак Кармаль, Наджибулла, Раббані, Мулла Омар, Хамід Карзай, Ашраф Гані – жоден із них так і не визнав «лінію Дюранда», адже вона поділила навпіл територію розселення основного афганського етносу пуштунів. Саме тому Пакистан не полишає спроб встановити в Кабулі лояльний до себе уряд, який би виконував бажання «спонсорів», і в разі відмови кидає своїх ставлеників напризволяще. Саме так був «покараний» перший уряд талібів у 2001 році, коли Пакистан несподівано швидко пристав до лав антитерористичної коаліції під проводом США. Щоправда, є свідчення, що президент П. Мушарраф ухвалив таке рішення після телефонної розмови з Діком Чейні, який дав зрозуміти, що може статися з Пакистаном у разі відмови співпрацювати з США.

Далі історія відома – Пакистан (на американські гроші, так само, як колись уряд генерала Зія-уль-Хака воював проти радянських військ) розпочав «активну боротьбу з терористами», а сам рух Талібан розколовся на афганське і пакистанське крило (або «хороший» і «поганий» Талібан, як кажуть у Пакистані). З першим вели перемовини, проти другого – воювали, вирішуючи питання власної безпеки. Ображались, коли у 2011 році сили «морських котиків» у передмісті Абботабада, де знаходиться військова академія ІРП, ліквідували Осаму бін-Ладена, очільника Аль-Каїди, не поставивши до відома керівництво Пакистану, у тому числі і військове – бо не довіряли. Потім ображались на Д. Трампа, який сказав, що США викинули гроші на вітер, коли допомагали Пакистану. Тепер від образ перейшли до реальних дій – відмовилися розміщувати американські бази на своїй території і наразі намагаються показати Дж. Байдену, що без участі Пакистану жодні процеси врегулювання в Афганістані не мають серйозних перспектив.

Керівництво Пакистану не полишає спроб скористатися ситуацією і виступити в ролі «миротворця». У понеділок, 16 серпня відбулася зустріч афганської делегації високого рівня з міністром закордонних справ Пакистану Ш.М. Курейші. Міністр підкреслив, що для встановлення миру в Афганістані потрібні зусилля з боку УСІХ політичних сил, продуктивний діалог і бажання співпрацювати. Міністр відзначив, що Пакистан так само зацікавлений у розбудові мирного, єдиного, стабільного і демократичного Афганістану, тому готовий надавати сприяння у будь-яких процесах для запобігання хаосу в країні: «Передача влади в Кабулі через діалог ось основна мета, яку переслідують як Афганістан, так і Пакистан». Також під час зустрічі в МЗС було заявлено, що Пакистан готовий бути гарантом безпеки іноземних громадян, у тому числі й дипломатів, які залишилися в Афганістані. На прохання Посла Данії в ІРП

вже забезпечено евакуацію 380 громадян цієї країни до Пакистану. МЗС Пакистану заявив про свою готовність надалі сприяти евакуації дипломатів і громадян з інших країн в разі подібних звернень. Пакистан не зацікавлений у паніці і нестабільності серед представників міжнародної спільноти внаслідок транзиту влади в Кабулі, тому продовжує співпрацю з афганською стороною і в цьому контексті. Під час засідання Ради Національної безпеки ІРП, яке відбулося пізніше того ж дня, 16 серпня, прем'єр-міністр країни І. Хан підтвердив готовність Пакистану всіляко сприяти політичному діалогу й остаточному врегулюванню ситуації в Афганістані, забезпеченню миру в регіоні загалом.

Ну, і насамкінець про Китай. Триматися в тіні, але бути залученим – звичайна поведінка китайців. Протягом останніх років, коли розпочалася активна фаза розбудови СРЕС (Китайсько-пакистанського економічного коридору), час від часу з'являлася інформація про те, що КНР, не полишаючи офіційних контактів з владою Афганістану, налагодила ефективну комунікацію з талібами і, більше того, через пакистанських друзів

підтримувала їх. Гучних заяв з цього приводу китайці не робили. Проте 16 серпня 2021 року офіційна представниця МЗС КНР заявила, що Талібан просить про дружні відносини з Китаєм, який може допомогти у відбудові Афганістану (звісно, дбаючи передусім про інфраструктурні проекти своєї ініціативи «Один пояс – один шлях»). Китай навряд чи зможе відмовити такій пропозиції «друзів», адже стратегія КНР давно відома, хоча б за поведінкою на Африканському континенті: співпраця можлива з будь-ким, якщо вона дозволяє вберегти китайські інвестиції. Додамо, що наразі відносини між Китаєм і Пакистаном «вищі за Гімалаї, і глибші за води океану», і підтримка одне одного в афганському питанні повністю вкладається в концепцію стратегічного партнерства двох держав.

Створити «керований хаос» у сусіда, стосунки з яким не є гармонійними – стара тактика, яку використовують багато держав. В Україні про це добре відомо. Тож уважніше придивімося до ситуації в Афганістані, щоб ще раз пересвідчитися – така стратегія, на превеликий жаль, може бути доволі результативною.

Є. В. Гобова

Послаблення контролю народжуваності у КНР: можливі соціально-економічні наслідки

У 1979 році з метою послаблення тиску на економіку в КНР було введено політику контролю народжуваності, також відому як політика «однієї дитини». Вона діяла до 2015 року і передбачала високі штрафи за народження більше ніж однієї дитини. Разом з тим, ця політика мала виключення, зокрема для національних меншин, для жителів сільської місцевості, для дітей народжених закордоном тощо. Завдяки цьому станом на 2011 рік фертильність у Китаї становила 1,4. Зважаючи на суттєвий дисбаланс вікового складу населення, який став очевидним після національного перепису населення 2010 року, було прийнято ряд послаблень – у 2015 році було дозволено народження двох дітей, а 31 травня 2021 року - вже оголошено «політику трьох дітей», що скасовує штрафи за народження третьої дитини для всіх верств населення.

Головною причиною змін стало старіння населення, яке загрожує в недалекому майбутньому демографічною кризою. Якщо поточна ситуація суттєво не зміниться, то зменшення кількості населення в Китаї почнеться у 2027 році.

Китай ймовірно завдячує демографічній політиці успіхам економічного розвитку, проте в подальшому вона може мати зворотній ефект – кількість працездатного населення значно зменшується відносно кількості людей пенсійного віку. Крім того, заходи з контролю народжуваності мають достатньо непередбачувану дію, зокрема після їх введення у 1979 році показники фертильності не знижувалися впродовж майже 10-ти років, вони коливалися приблизно на одному рівні. А після введення «політики двох дітей» фертильність навпаки знизилася, не досягнувши прогнозованого рівня. Крім того, народжуваність у Китаї зменшувалася ще до введення прямої заборони на народження «надлишкових» дітей завдяки пропаганді раціонального підходу до народження та сім'ї та загальному економічному розвитку країни, що суттєво знизив дитячу смертність та покращив матеріальне становище сімей.

Важливим аспектом, що вплинув на формування поточної демографічної картини, є урбанізація. Рівень народжуваності у сільській місцевості традиційно вищий, крім того для жителів села були певні поступки щодо кількості дітей. Держава завжди мала більший контроль над міським населенням, на противагу сільському, в тому числі і в плані контролю народжуваності. Крім того, дешева робоча сила з сільської місцевості була важливим ресурсом для Китаю у період початку реформ та відкритості.

Зменшення фертильності та старіння населення характерне для більшості країн з розвинутою економікою. Однак, досвід Китаю з демографічним детермінізмом є унікальним, тому й вирішення цих проблем не має готових, емпірично підтверджених підходів.

Згідно з опитуваннями, основною перепорою для стримування старіння населення є небажання молоді фертильного віку народжувати дітей через відсутність достатнього матеріального забезпечення, власного житла тощо. Крім суто економічних чинників, з'являються також культурні – всупереч сімейним та

національним традиціям, для багатьох продовження роду не є головною цінністю в житті.

Загалом, оголошення про введення «політики трьох дітей» викликало значно менш позитивну реакцію серед населення ніж попереднє послаблення контролю народжуваності. Головною причиною невдоволеності цим рішенням була відсутність орієнтованості на фактичні причини низької народжуваності. Скасування штрафу за «надлишково народжених» дітей, не вирішує тих соціальних та економічних проблем сучасного Китаю, які стоять на заваді створення сім'ї.

Як наслідок різко негативної реакції на це нововведення, через два місяці після оголошення «політики трьох дітей» Політбюро ЦК КПК оприлюднило «Рішення ЦК КПК та Держради КНР щодо оптимізації політики народжуваності з метою сприяння довгострокового гармонічного демографічного розвитку» (《中共中央、国务院关于优化生育政策促进人口长期均衡发展的决定》). Це «Рішення...» адресує більшість проблем, які були окреслені у критиці нової політики народжуваності. У «Рішенні...» пропонується зменшити кількість юридичних перепон у придбанні житла, а також надання різних форм підтримки покупцям нерухомості – зменшення податку, компенсація вартості житла тощо. Для ефективного втілення запланованих змін, необхідні реформи в сфері розподілу земельних ділянок, нерухомості, освіти. Заявлено про покращення послуг у сфері медицини та охорони здоров'я. Також, за пропозицією уряду, кожна провінція та місто центрального підпорядкування має розробити окремі плани щодо підвищення народжуваності та покращення умов для сімей з дітьми відповідно до місцевих умов. Тобто виконання плану буде частково децентралізованим. Що характерно, на відміну від досвіду інших країн, Китай не обговорює внесення змін до імміграційної політики задля покращення демографічної ситуації, а відповідно і далі лишатиметься дуже закритим для потенційних мігрантів.

Народжуваність у Китаї традиційно тісно пов'язана з одруженням – більшість дітей народжуються у заміжніх пар, не у матерів-одиначок. Тому враховується, що підвищення народжуваності має починатися з заохочення створення сім'ї серед молоді шляхом забезпечення доступного житла в першу чергу, та доступного виховання та освіти для дітей – у дугу.

Найближчим часом очікується підвищення пенсійного віку, який зараз складає 55 років для жінок і 60 років для чоловіків, внесення змін до правил розподілу земельних ділянок, купівлі-продажу нерухомості та реєстрації місця проживання. Вже було посилене державне регулювання позашкільної освіти, яка є достатньо дорогою та створює неорієнтовані умови для учнів з сімей із різним рівнем доходів. А також введено матеріальну допомогу у формі виплат для багатодітних сімей на місцях, а саме – у провінції Ляонін. Таким чином, «політика третьої дитини» має потягнути за собою цілу низку змін та реформ. Однак, поки що важко сказати, наскільки послідовними, узгодженими та докорінними вони будуть.

«Рішення...», яке було оприлюднено після і, ймовірно, внаслідок оголошення «політики трьох дітей», частково спрямована на вирішення тих питань, що стоять на заваді втіленню намірів з контролю демографічної ситуації, однак його зміст поки є лише переліченням загальних намірів з дуже розмитими умовами та строками виконання. В якому вигляді ці наміри будуть реалізовані та за рахунок яких ресурсів, який вплив це матиме на поточну демографічну ситуацію в Китаї – поки що невідомо. Проте, вже очевидно, що Китай і далі дотримуватиметься лінії демографічного детермінізму, намагаючись активно контролювати соціальні та економічні чинники, пов'язані з кількісним та якісним складом населення. Причиною цього є бюрократична та ідеологічна інерція, які не дозволяють повністю лібералізувати народжуваність.

Демографічна структура китайського суспільства вже зазнала суттєвих змін через обмеження народжуваності – як у віковому, так і у гендерному плані. Крім старіння населення у Китаї спостерігається гендерний дисбаланс у вигляді переважання чоловічого населення. При цьому поточна демографічна ситуація має деякі переваги для жінок, зокрема, жінка зараз більше задіяна у робочому житті ніж у минулі десятиліття, серед жінок зараз поширене явище гіпергамії – підвищення соціального статусу через одруження. При цьому, на даний момент більшість студентів у китайських університетах – жіночої статі, що відкладає процес одруження та народження дітей щонайменше на кілька років. Через це у Китаї наразі є «надлишок» неодружених чоловіків 30–40-річного віку, який здебільшого «концентрується» соціально та географічно, у сільській місцевості, звідки до того ж частина молодих жінок переїжджає отримувати вищу освіту у міста, де згодом і залишається працювати, нерідко не маючи планів на створення сім'ї взагалі.

Через таку ситуацію, у суспільстві вже склалося негативне ставлення до таких жінок, що нібито відмовляються від материнства на користь власних інтересів. Через лише часткову лібералізацію контролю народжуваності, замість повного скасування обмежень, подібні нововведення викликають здебільшого негативну реакцію. Вони сприймаються не як дозвіл, а як «вимога» з боку держави і додатковий тиск на жінок. Окремою проблемою стає місце жінки на ринку праці – потенційно жінка стає менш привабливим кандидатом для роботодавців. У «Рішенні...» також згадується план щодо забезпечення жінкам рівних прав та соціального захисту, проте механізми його втілення не озвучуються.

Тим часом, проблема могла б бути розв'язана не шляхом регулювання кількості населення, а покращенням якості життя, із врахуванням різних потреб жителів міст та сільської місцевості. Наразі селянам менш доступні освітні можливості для дітей та соціальне забезпечення для їх батьків. Ймовірно, потрібен менш обмежувальний і більш соціально-інклюзивний підхід, який дозволив би більш природній розвиток демографічної ситуації та посилив би довіру з боку населення. Подальше керування демографічним розвитком «в ручному режимі», демографічний детермінізм вимагатимуть ще більшого контролю за іншими напрямками – в економіці, медицині, освіті тощо.

Д. Є. Марков

Непал і прикордонні конфлікти в Гімалаях: між Китаєм і Індією

Непал, країна в якій керівництво протягом більше ніж останніх 10 років знаходиться у руках лівих партій (в т.ч. маоїстська Комуністична партія Непалу, що протягом 1996–2006 років очолювала ліве радикальне крило і була учасницею громадянської війни з королівською армією Непалу), безумовно все більше і більше схильється до зближення із КНР. Це логічно, оскільки тепер нова федеративна республіка (з 2008 року – стараннями маоїстів, що мали серйозний намір позбутися монархії) має соціалістичну орієнтацію, але в останні роки все більше має складнішу конфігурацію не тільки внутрішньополітичну, регіональну, але і міжнародну, адже стратегічно гімалайська країна має особливе значення для Індії та лежить між азійськими гігантами відносини між якими з кожним роком, (особливо після 2014 р.) стають дедалі напруженішими.

Стосунки між КНР і Індією звісно ж, мають не просту історію. Завжди існували розбіжності у баченні низки проблем у двосторонніх відносинах, та що до регіонів Азії, які країни вважали зонами свого впливу. Змінювалося і сприйняття один одного елітами та керівництвом країн: від ворога в часи Мао Індія у китайських очах перетворилася на друга і на поч. XXI ст. була важливим «другом і партнером». Однак посилення Китаю і «вторгнення» його у політичні, економічні сфери інших регіонів Індія сприйняла все більш чутливо. Особливо це стосувалося Південної Азії, де Індія була і лишається регіональним лідером. Лідером який так само активно зростає і має свої інтереси і амбіції, і в Азії і в Світі.

Відносини між Індією і КНР за часів Сі Цзіньпіна значно погіршилися. Так не тільки урядові кола ЗМІ, але і аналітики і інтелектуали в Індії і КНР у своїх роботах оцінювали могутнього сусіда вже не як «партнера і друга», а як конкурента. З різними акцентами звісно. Так аналітик Є Хайлін зазначає що у КНР радше очікують дружню і партнерську поведінку з боку Індії у майбутньому, аніж проявляють готовність вирішити протиріччя і конфлікти що назріли вже сьогодні. Так від Індії очікують (але ймовірно замало роблять для того щоб реальність і очікування співпадали) прийняття «природного» підйому Китаю, розширення його могутності. А в Індії КНР став

«стратегічним конкурентом», що до того ж, загрожує безпеці Індії. Нагадаємо, що Непал як і Гімалаї, це «ключ від Північної Індії» зі стратегічної і геополітичної точки зору. Однак і в КНР амбіції Індії сприймають і протиріччя з Китаєм як спроби обмежити «природній» перебіг подій. А саме – зростання могутності, відновлення сили азійського гіганта що активно розвивається.

Один з яскравих, і водночас бурхливих проявів цього протистояння між великими суперниками стали прикордонні суперечки в Гімалайському регіоні. Вони мають давню природу, і були успадковані ще від часів домінування в Південній Азії британців. Зокрема, у ту, ранньомодерну епоху, не всі кордони були (або фізично могли бути) демарковані у сучасному розумінні фіксованого простору державних утворень, кордони яких не флюїдні (на відміну від меж домодерних держав на Сході). 1962 р. через Аксай Чін спалахнула війна між КНР і Індією, яка стала для останньої невдачею. Якщо на поч. XXI ст. країни були спроможні домовитись, не псувати відносини через існування проблемних точок на мапі, то за часів Сі Цзіньпіна і Н. Моді це стало складнішим. Після 2012 р. «закривати очі» на ці проблеми уряди вже не могли. Підозри привертала і активність КНР по будівництву доріг і залізниць біля кордону в Тибеті. Хоча, до 2014 р. , наприклад в індійських ЗМІ частота

прикордонних інцидентів між КНР і Індією часто висвітлювалося частково, це часом замовчувалося. Причина – не бажання суспільного резонансу у країні, де праві «індуські націоналісти», яких підтримує уряд Моді, й так активні і здатні підпалити цю «порохову бочку» в Гімалаях. Так неприємний інцидент 2017 р. (тоді в Китаї Індію звинуватили у «вторгненні») в прикордонному районі в Докламі постаралися «загладити» зустріччю лідерів обох країн на саміті в м. Ухань у квітні 2018 р.

Індія звинувачує КНР. «Економічна експансія», зокрема на Шрі Ланці, викликає бурхливу реакцію з боку Індії. Та Китай як раз звертає увагу – ймовірно у відповідь – знов на проблемні шматки прикордонних територій, і не тільки безпосередньо з Індією. Навіть «множить» їх, створюючи нові такі точки. Існують і способи тиску на Індію через менші держави регіону. Так КНР і Бутан має декілька точок «прикордонного спору». Бутан не має дипломатичних відносин з Пекіном, тим не менше напруження у спірних територіях між гімалайським королівством і КНР набуває ширшого резонансу. Бутан є важливим союзником Індії, навіть зовнішня політика «королівства громового дракона» так чи інакше залежить від зовнішньої політики Індії, згідно міжнародних договорів між державами. Вочевидь, що декілька точок прикордонних суперечок (на Заході, Півночі, і особливо на Сході королівства Бутан) спрямовані насправді проти Індії.

Індію дратує також загравання Непалу з КНР, та навіть втручання КПК у внутрішньопартійні проблеми гімалайської країни (з метою збереження єдності КПН, як це було нещодавно, коли КПК фактично врятувала непальських комуністів від розпаду партії і поглиблення розколу з іншими лівими партіями країни). Звісно цей епізод не залишився без уваги і всередині Непалу. Критичні до цих подій непальські ЗМІ навіть почали жартувати на сторінках Nepali Times, Kathmandu Post тощо – про «дві країни і одну партію».

У травні 2020 р. в умовах пандемії напруження між Індією і КНР зростає і все це виливається у збройні сутички. Події травня 2020 р. виглядають ще драматичніше якщо взяти до уваги, що і Індія і Непал з 1998 р. мають прикордонний конфлікт навколо Калапані (Західний Непал). Однак саме в травні – червні 2020 р. обговорення цієї проблеми пожвавилось всередині країни, парламент Непалу прийняв рішення у червні, де затвердив «правильні» кордони держави. Тепер мапа включала Калапані.

Калапані, як Індо-Китайські прикордонні конфліктні зони в Ладакху і інших регіонах Гімалаїв, сягають коріння ще колоніальних часів (в результаті англо-непальської війни Непал втратив частину території і був змушений погодитись на визнання частини фіксованих кордонів). Проблема Калапані здавалося, лишалася невирішеною роками і після здобуття Індією незалежності – єдина незалежна держава регіону мріяла про повернення земель, захоплених британцями, але їх віддавати ніхто не поспішав. Лео Роуз, знаний американський непаліст, вважає що активно цю суперечку

«активізували» непальські політичні сили 1998 р. з чисто внутрішньополітичною метою. Сфера непальського «культурного» націоналізму чутлива надзвичайно до таких тем: непальське суспільство радо обговорювало такі теми. Зокрема можна було почути: «Адже Будда народився в Непалі, Індія не має право привласнити його собі», або ж «Не віддамо Будду». Так само почали лунати і «не віддамо Індії Калапані!» (хоч з 1816 р. Непал і не володів цими землями). Діалог з Індією, в умовах коли уряд очолюваний КПН і іншими лівими силами (що правда не завжди робить їх єдиним фронтом, через чималі протиріччя) з непальської сторони ставав дедалі маломожливим. Але і Індія, не бажаючи так легко «здати Непал» КНР не проявила гнучкості також, тому передбачити як буде розвиватися ситуація важко, однак конфлікт що до кордону між Непалом і Індією набирає обертів вийшовши на новий рівень. За умов коли КНР і Індія нарощують і військову присутність біля кордонів, навряд чи це перемога індійської зовнішньої політики (по відношенню ж до своїх традиційних союзників у зоні впливу, у Південній Азії). Цікаву оцінку «з погляду з Катманду» дає непальський аналітик С. Шах'я. На його думку, індо-непальські відносини в принципі включають дуже мало спроб «чути один одного» – діалог як правило відсутній. Можна додати що і прикордонне питання, все ж, яким би воно не було безпідставним (або навпаки), могло бути вирішене якби сторони спробували вести діалог, а не вдавались до звинувачень, або до мовчання (як іншої стратегії). Варто зазначити, що деякі аналітики вважають що спроб діалогу, як ми вже говорили, не вистачає і Індії та КНР у їхніх відносинах, в т.ч. це стосується питання прикордонних суперечок.

Антиіндійські настрої, завжди були присутніми в історії Непалу ХХ ст. Час від часу, вони підживлювалися як «культурними націоналістами», так і урядом. Звісно, деякий скепсис особливо гірських районів до південного сусіда має і історичне підґрунтя, однак ці настрої використовувалися політичними силами у своїх цілях. Зокрема, так можна було «врівноважити» односторонню орієнтацію на південь. Лавірування між гігантів, це давня стратегія збереження свого суверенітету. Непальські історики взагалі вважають що її появу потрібно віднести до часів династії Лічхавів в VII ст., а прямо сформулював стратегію перший король династії Шах і єдиного Непалу Прітхві Нараян (1769–1775): тільки обережна рівновага, без односторонньої орієнтації на одного з азійських гігантів, дасть можливість вижити маленькій країні. Культурна, цивілізаційна близькість із Індією для Непалу беззаперечна, але присутньою була і місцева непальська ідентичність, тому в державі було на що спертися, звертаючись до цієї стратегії. Спроби зближення із Китаєм, на найвищому рівні, або у питаннях військового співробітництва, потрібно додати сюди ж – це приклади «лавірування» у історії Непалу ХХ ст. Індія завжди на такі дії гімалайської держави реагувала негативно. Так наприклад, через зближення з КНР у питаннях постачання озброєння напр. 1980-х рр., Індія ввела торгову блокаду з Непалом. Як наслідок – 1989–1990 рр. Непал сколихнули протести, в т.ч. з демократичними лозунгами, із вимогами лібералізації «безпартійного панччатського режиму», що існував з поч. 1960-х рр. і зрештою 1990 р.

був повалений. Тоді Непал став повноцінною багатопартійною конституційною монархією.

Однак із постанням ліворадикального руху у 1996 р., громадянської війни, і більше того, приходу маоїстів з КПН (м) до влади 2008 р. – все це посилює антиіндійські настрої, а традиційний вплив і авторитет Індії у Непалі (що все одно лишався значним) похитнувся. Дрейф лівого уряду до зближення з КНР безумовно, априорі проблема для Індії. І все ж, в Непалі існує і опозиція до лівих, а самі ліві сили не єдині – можливості почати «не асиметричний діалог» існувала і існує. Непал не є лівою диктатурою, все ж. Однак уряд Н. Моді реагує суворіше, забуваючи все ж про саме непальський погляд на низку питань, та й те, що беззаперечно, «горді горяни» завжди цінували свою незалежність і інші особливості свого північного партнера. Цікаво, що договір про Дружбу 1950 р. Непалу з Індією, що стверджує проіндійську спрямованість Катманду, продовжує існувати. Він «обтяжував» королівський уряд, «не приємний» він і лівим з КПН, однак так і не був відмінений, не дивлячись на заклики, що почастишали у XXI ст.

Прикордонні суперечки в Гімалаях є безумовно одним із способів взаємного тиску і шантажу. Так «поява» спірного кордону на Сході Бутану – намагання тиску КНР на Індію у стратегічно важливому для Індії регіоні Ассаму. Очевидно що ці претензії спрямовані проти Індії, а не проти Бутану. Суперечка з приводу Калапані на Заході Непалу формально не задіює і не згадує КНР і почала «мусуватися» у політикумі і в ЗМІ всередині Непалу ще в 1990-их, тобто до приходу маоїстів до влади (хоча за умов війни королівського уряду із повстанцями-маоїстами). Не можна виключати що тепер ця ініціатива уряду в Катманду має прихований прокитайські інтенції. Внутрішні причини такого рішення Непалу можуть тут бути і вирішальними, дії уряду гірської країни можна також і протрактувати як шантаж Індії – непальці хотіли б більше поступок у свій бік. Хоча, як вже ми говорили, таке антиіндійське рішення водночас могло бути додатковим «зауваженим дружнім актом» по відношенню до КНР із його політикою прикордонного тиску на Індію

(або дій які остання саме так сприймає). Вони навіть співпали у часі із збройним протистоянням КНР і Індії в іншому регіоні Гімалаїв, в Ладакху – весна 2020 р. Можливо через відсутність діалогу із Катманду Індія тепер має надзвичайно складну прикордонну лінію суперечок і конфліктів, хоч і Калапані другорядна проблема. І включає ця лінія також Бутан, з яким має суперечки прикордонні КНР. Ймовірно, що протиріччя, і в т.ч. військове протистояння як політика взаємного тиску могутніх азійських гігантів – індійського тигра і китайського дракона – поки що продовжиться. Скоріше за все не переростаючи у повноцінний військовий конфлікт, війну. Але яку стратегію лавірування займе Непал, що за цих обставин почуватись себе «дещо незатишно» важко передбачити через складність політичних процесів і внутрішні протиріччя в самому Непалі. Але позиція уряду в 2020 р. загалом показала антиіндійське, помірно прокитайське спрямування, що також виразилося у пожвавленні прикордонної суперечки з Індією. Зрозумілим є також що Непал у такий спосіб хотів би змінити і тон у відносинах, з яким уряд Моді звик розмовляти із північним гірським сусідом. Непальці хотіли б більше «рівноправності» у цих взаєминах, однак самі, схоже, не достатньо схильні до компромісів на даному етапі.

У травні 2020 р. напруга між КНР і Індією досягли апогею, і прикордонні сутички забрали життя декількох індійських вояків. І саме в цей ж час прикордонна суперечка між Непалом і Індією виглядає спробою непальців «грати» на протиріччях сусідів. Це можливо, єдиний спосіб «виживання» гімалайської країни (ще з часів короля Прітхві Нараяна, який у XVIII ст. сформулював такі політичну стратегію). З іншого боку, це міг бути і недвозначний «реверанс» лівого уряду перед КНР – вірогідно сказати важко, однак і таке виключити ми не можемо. Водночас, як це помічає Суджив Шак'я, відсутність порозуміння між Непалом і Індією і спроб діалогу, і деяка «зверхність» у ставленні до маленького сусіда з боку Індії в умовах запеклого суперництва стала причиною нового поштовху прикордонного конфлікту в Гімалаях ще і в іншій точці, чого звісно ж, обидві країни могли уникнути.

І. М. Семиволос

Туніс: криза з відкритим фіналом

Наприкінці липня увага була прикута до карколомних подій в Тунісі, де діючий президент, Кайс Суаїд призупинив дію парламенту, розпустив кабінет міністрів та на 30 днів запровадив надзвичайний стан. Він своїм декретом також позбавив депутатів недоторканності.

З огляду на бурхливу історію цієї північноафриканської країни за останні десять років думки щодо цих подій розійшлися – військовий переворот чи нова революція. За оцінками спікера парламенту Рашида Ганнуші, голови поміркованої ісламістської партії «Ан-Нагда» та відстороненого прем'єр-міністра Хішама Махіші відбувся переворот, тоді як сам Кайс Суаїд посилається на розпливчасту 80 статтю Конституції Республіки, яка надає йому права на такі дії за «виняткових обставин». Наскільки обставини стали винятковими для зупинення в країні політичного процесу, питання риторичне, оскільки немає жодного органу, який би міг вирішити цю суперечку правовим шляхом.

Оглядачам залишається сподіватися, що президент – професор конституційного права, який, до того ж, брав участь у розробці чинної конституції, має уявлення яким чином і з найменшими втратами виходити із кризи, в якій опинилася країна. Втім, як часто трапляється в політиці, емоційні дії без чіткого уявлення про «стратегію виходу» можуть спричинити руйнування демократичних інститутів та відкинути країну назад до одноосібної диктатури. Поки що головні актори цієї політичної драми взяли паузу, очікуючи на хибні кроки своїх опонентів і розраховують на відновлення роботи парламенту через 30 днів. Втім, все може піти абсолютно не за сценарієм.

Контекст

Революція в Тунісі, або Жасмінова революція 2011 року була перша із багатьох повстань та революцій, відомих нам під загальним терміном «Арабська Весна», і причини були традиційні для арабського суспільства, якими правили десятиліттями без змін арабські автократи – безробіття, корупція та подорожчання життя. Правлячий з 1987 року Зін аль-Абідін бен Алі втік до Саудівської Аравії, був оголошений у розшук, а його родичі в країні були заарештовані і позбавлені власності. Надихаючись прикладом Тунісу, вибухнули повстання проти авторитарних режимів в Єгипті, Лівії, країнах Перської Затоки та Сирії. Монархічні режими Перської затоки першими впоралися із загрозою втратити владу, потім, після річного правління Братів-мусульман в Єгипті, президента Мухаммада Мурсі скинули військові, і на його місце прийшов диктатор Абдель Фатах Ас-Сісі. В Лівії, після року кривавої громадянської війни, вбили лівійського дикта-

тора Муамарра Каддафі, але після перемоги революції, колишні союзники швидко розсварилися і країна поринула у братовбивчий конфлікт на довгі роки. Революція в Сирії переросла у громадянський конфлікт, який призвів до занепаду цієї країни – північ країни окупована Туреччиною, східні регіони – контролюються курдами та американцями, центр країни тримає в руках сирійський диктатор Башар Асад, але це було б неможливо без військової та політичної підтримки Ірану та Росії.

Тривалий час саме туніська революція і шлях, який пройшла ця країна, намагаючись сформувати дієві органи влади і зберегти демократичні інститути, були позитивним прикладом і прямим свідченням того, що не все так погано і демократичні зміни в арабському світі можливі. Туніс після падіння диктатури та відновлення демократії пережив чимало критичних періодів, але жоден з них не становив такої загрози, з якою стикається країна сьогодні.

Сучасна політична система країни вибудована на основі компромісів, досягнутих у липні 2016 року під час національного діалогу, в якому брали участь ключові актори – урядова коаліція, представники опозиції, профспілки та асоціації виробників. Карфагенська угода запровадила в Тунісі парламентсько-президентську республіку, де повноваження діляться між президентом, який обирається прямим голосуванням на п'ять років та прем'єром, який обирається в парламенті партією або коаліцією, яка перемогла на виборах. Уряд має затверджувати парламент. Згідно із конституцією 2014 року, президент є головнокомандувачем, він відповідальний за зовнішню та внутрішню безпеку, і за виняткових обставин може призупиняти роботу парламенту. Крім цього, президент фактично виконує роль конституційного суду, оскільки може вимагати скасування законів, які на його думку, є антиконституційними.

Прем'єр, у свою чергу, відповідає за управління країною і більшість своїх повноважень отримує від парламенту. В теорії, ця система, мала б забезпечити стабільне функціонування уряду за допомогою урядового консенсусу – механізму, який на думку політиків, зняв би ідеологічне напруження між правими та лівими, світським та релігійними партіями. Втім, у цієї ідеї є один важливий недолік – практично жодна реформа так і не була запроваджена, оскільки подані до парламенту закони не пройшли консенсусного узгодження. Економічні реформи, які суперечать інтересам профспілок та роботодавців, реформи силових структур, які суперечать інтересам парламенту та президента, і врешті решт, юридична реформа із запровадження першого в арабському світі конституційного суду – всі вони стали жертвами відсутності консенсусу.

Про це, зокрема, свідчить і частота зміни прем'єрів після 2016 року – три прем'єра змінилося за тих часів, але ситуація в країні лише погіршується. За останні декілька років – рівень безробіття виріс до 20%, а серед молоді до 40%. Туризм, один із стратегічних напрямків розвитку країни та головне джерело доходу так і не овоцтався від коронавірусної кризи. Туніс став однією з найураженіших африканських країн від COVID-19 – близько 600 тис. випадків захворювання та 19 тис/ померлих при населенні 12 млн осіб. Всі ці обставини викликали масові протести, якими влучно скористався президент, запровадивши на їх тлі надзвичайний стан.

Актори

Кайс Суаїд – 63-річний президент, який виграв вибори у 2019 році, використавши традиційні для слабких демократій популістичні гасла – боротьби з корупцією та протидію злочинному політичному класу. Передвиборча кампанія обійшлася Кайсу Суаїду набагато дешевше, ніж його опонентам, а перемога у другому турі становила 72 відсотки. Соціологічні опитування свідчать про те, що Суаїд досі залишається

найпопулярнішою фігурою в Тунісі, а його конфронтація з парламентом багатьма сприймається як частина реалізації передвиборчих гасел. У своїх публічних промовах туніський президент постійно скаржився на брак повноважень, а з весни цього року в його промовах дедалі більше прямих погроз. Ось найвідоміша його цитата, що, на думку опонентів, свідчить про «надмірну жагу влади»: «Президент є головнокомандувачем військових та цивільних збройних сил. Нехай це буде очевидним для тунісців»¹. На тлі досвідчених політиків, таких як Рашид Гануші, промови якого зазвичай мають декілька, в тому числі, прихованих сенсів, виступи Суаїда прямолінійні і реактивні. Він не довіряє політикам і не вірить у можливість порозумітися. Вся його політична діяльність з часів обрання спрямована на конфлікт та домінування.

Рашид Аль-Ганнуші – спікер парламенту, лідер поміркованої ісламістської партії «Ан-Наґда» («Відродження»), яка виросла із руху «Ісламська дія», заснованого у 1981 році. На чолі його стала тоді ще молода людина Рашид Ганнуші, який до того часу отримав декілька дипломів про вищу освіту і встиг помандрувати Європою. Рух наголошував на ненасильницьких методах боротьби проти однопартійної системи та виступав за плюралізм та демократію в Тунісі. Практично одразу учасників руху репресували, а його лідер – Ганнуші у 1991 році виїхав до Великої Британії, де й мешкав 22 роки аж до моменту революції 2011 року. Його зустріч в Аеропорту – наприкінці січня 2011 року – нагадувала хроніку часів повернення Імама Хомейні в Тегеран. Партія «Ан-Наґда» категорично відкидає ідеї побудови в країні ісламської держави чи запровадження шаріату, але підозри, що такі наміри існують, є характерним елементом політичного дискурсу в Тунісі. Партія має найбільшу фракцію в Асамблеї народних представників Тунісу (54 місця з 217) за результатами виборів 2019 року, що трохи менше порівняно із результатами виборів 2011 та 2014 років – 89 та 69 відповідно.

Не можна зрозуміти причини, які змусили політиків укладати Карфагенську декларацію та домовлятися про такий складний розподіл повноважень і механізм прийняття рішень, без урахування протистояння між світськими лівими силами та радикальними ісламістами, які активно використовували терор для залякування своїх опонентів. Вбивства двох лідерів лівого «Народного Фронт» Шукрі Біл'їда та Мухаммада Брахмі радикальними ісламістами і підозри в причетності до цих вбивств членів «Ан-Наґди» спричинили першу політичну кризу, яку вдалося розв'язати шляхом компромісу між Рашидом Аль-Ганнуші та лідером секулярістів Мухаммадом Аль-Баджі Каїдом Ас-Сібсі. Отже, попри досягнуті домовленості в країні існує чимало тих, хто активно виступає проти політичного ісламу у будь-якому прояві – радикальному чи помірному, але є чимало і тих, хто продовжує підтримувати «Ан-Наґду» не заважаючи на їхні прорахунки в управлінні.

¹ Мова в даному пасажі йдеться про спробу Суаїда перебрати під свій контроль поліцію, що суперечить конституції.

Розвиток конфлікту

На думку оглядачів, президент, попри його жорстку риторику і погрози, поки що не має достатніх ресурсів для результативних дій. Видається, що Суаїд, як традиційний популіст, радше спирається на «волю народу» ніж на свою команду, яка до того ж видається відверто слабкою. Неготовність до переговорів, схильність до емоційних заяв та рішень, також є слабкою стороною президента і може посилити конфлікт з ключовими політичними гравцями, деякі з яких поки що зберігають нейтралітет – наприклад, профспілки. Президент не має своєї політичної сили і до цього не був помічений у спробах її створити. Проте, цілком можливо, нинішнє протистояння президента з парламентом, підштовхне його до такого кроку, у розрахунку здобути більшість в парламенті, спираючись на свій високий рейтинг. Втім для реалізації такого сценарію, президенту необхідно нейтралізувати своїх опонентів, що може призвести до трансформації конфлікту з політичного у насильницький з непередбачуваними наслідками. На тлі економічного колапсу та пандемії такі дії можуть на короткий період часу посилити позиції Суаїда, але безперечно спричинить жорстку реакцію ззовні і заблокують можливість отримання позик від МВФ. У підсумку видається, що йдучи на подібні кроки, президент Тунісу не замис-

лювався над «стратегією виходу», яка б дозволила йому досягти однозначної переваги і не виглядати руйнівником демократії.

У таких конфліктах, де актори рівні за вагою і мають ресурси, щоб ускладнити досягати своїх цілей супротивнику, важливим є залучення на свою сторону тих, хто ще не визначився. Станом на зараз, президент розгорнув масштабну кампанію по дискредитації політичних опонентів, паралельно намагаючись тиснути на банківську систему для зменшення ставок та організовуючи за підтримки ОАЕ кампанію вакцинації населення. У свою чергу, Рашид Ганнуші говорить про формування національного фронту, який має змусити президента повернутися до демократичної системи. Подальший сценарій розвитку подій залежатиме від двох чинників – зовнішнього – чи отримає Суаїд додаткові ресурси від Єгипту та ОАЕ для демонстрації своєї ефективності і якою буде остаточна реакція США та Європи у разі застосування насильства та внутрішнього – чи вдасться Рашиду Ганнуші мобілізувати союзників і здійснити ефективний тиск на президента не застосовуючи насильство.

Втім, в решті решт, як часто трапляється на Близькому Сході, все визначить ціна на хліб, а вона цього року буде зростати.

Ю. С. Філь

ДЖАММУ І КАШМІР: Моді поглинає мусульманську автономію. Світ мовчить

Суперечка між Індією і Пакистаном навколо Кашміру – спірної території, на якій мусульманське населення складає більшість і де постійно виникають епізоди індусько-мусульманського насилля – це один із затяжних конфліктів в світі, що поруч з ізраїльсько-палестинським конфліктом та подіями в Афганістані, стала визначальною для безпекової ситуації в світі у ХХ ст. Але подальша динаміка конфлікту в Кашмірі у ХХІ ст. залежить уже не скільки від інтересів безпосередніх учасників, скільки від глобального контексту.

5 серпня 2019 року правляча партія Бгаратія Джаната Парті (БДП) на чолі з прем'єр міністром Нарендрою Моді виконала пункт, який з 1951 року включений у програму партії, але досі не був впроваджений в життя через відсутність належної підтримки в парламенті. Цей пункт стосувався відміни особливого статусу штату Джамму і Кашмір (ДіК), гарантованого 270 та 35А статтями Конституції Індії й історично був умовою входження однойменного князівства до складу Індії у 1947 році. Парламентським рішенням Джамму і Кашмір зі штату перетворилося на дві союзні території – власне Джамму і Кашмір (з виборним місцевим урядом) та Ладакх (без виборного місцевого уряду). Колишній штат був позбавлений не лише автономії, гарантованої конституцією, а й був понижений у статусі, адже союзна територія, на відміну від штату, управляється безпосередньо з центру. Крім того, влада дозволила індіयцям купувати землю на території штату, у чому вбачається демографічна політика центру, спрямована на збільшення кількості індіюстського населення в регіоні, а якому більшість населення – мусульмани (68, 3% за даними перепису населення 2011 р.).

Відміна особливого статусу Джамму і Кашміру супроводжувалася порушенням прав і свобод людини –

на території колишнього штату відключили мобільну мережу та Інтернет, в'їзд та виїзд був заборонений, припинили свою роботу ключові державні установи, на новостворені союзні території Індія спрямувала вєнізовані формування, які були покликані слідкувати за порядком, а також до в'язниці потрапили сотні незадоволених рішеннями центру, серед яких три головних міністри та ключові політики штату.

Уряду Індії вдалося уникнути масових протестів і заворушень. Обмежувальні заходи на союзних територіях тривали аж до лютого 2021 року, коли було відновлено Інтернет і мобільний зв'язок, а також звільнено з в'язниць більшість політв'язнів. Місцеві політичні сили природно не визнали дій центрального уряду і в березні 2020 року організували Народний альянс декларації Гупкара (The People's Alliance for Gupkar Declaration, PAGD), який вимагав відновлення автономії та особливого статусу штату Джамму і Кашмір. У нього ввійшло декілька місцевих партій, серед яких Національна конференція ДіК, Народна демократична партія ДіК, Комуністична партія Індії тощо.

Попри невизнання дій центрального уряду, партії, що увійшли в Альянс, взяли участь у виборах до місце-

вого виборного уряду – Районної ради розвитку (District Development Council, DDC). Раніше він існував у формі органу, члени якого призначалися урядом штату, а не обиралися народним голосуванням. «Опозиційні» партії показали хороші результати на виборах – вони виграли 110 місць, в той час як партія БДП взяла 75. Факт участі Альянсу Гупкара у виборах свідчить про те, що політичні лідери Кашміру хоч і вимагають відновлення колишнього статусу штату, але готові грати за правилами центру і продовжувати боротьбу в новій ситуації, попри те, що вона не бажана для них.

Центральний уряд по-своєму пояснює зміну Конституції. Йдеться не лише про виконання передвиборних обіцянок, а й насамперед про благо для самої території, на якій з'явився новий, найнижчий рівень демократії (т. зв. *grassroots democracy*), а також створені всі умови для розвитку інфраструктури та залученню капіталу. На скільки це так, покаже час.

Діалог між центром і союзними територіями відновився лише через майже 2 роки, а саме 24 червня 2021 року, коли Нарендра Моді у своїй резиденції зустрівся з 14-ма політичними лідерами Кашміру серед яких було 4 колишніх Головних Міністра. Домовленості за результатами переговорів стосувалися проведення місцевих виборів, на які б погодилися всі сторони. Моді надав інформацію, що у в'язницях досі перебуває ще 12 політв'язнів й оголосив про проведення місцевих виборів на рівні кварталів (блоків), тобто про початок демократичного управління штатом на найнижчому рівні, тобто на рівні Квартальних рад з розвитку (*block development councils*). Ці ради є адміністративними органами, які належать до другого рівня системи панчаяту (сільського місцевого уряду) у Джамму і Кашмірі. Голови кварталних рад обираються колегією виборників, сформованою у відповідних кварталах (блоках). Останні ж включають в себе компактну територію, яка складається з декількох сусідніх сіл.

Дії Індії, не зважаючи на внутрішню легітимізацію, яка була забезпечена виконанням передвиборної обіцянки та парламентською більшістю, тим не менш не були однозначно розцінені світовим співтовариством. Джамму і Кашмір має статус спірної території, на якій жодна з двох країн не має право приймати рішення в односторонньому порядку. Крім того, питання, чи попереджувальні дії, до яких вдався центральний уряд в Кашмірі, виправдані державною безпекою і допустимі в демократичній державі, залишається відкритим. Не зважаючи на це, лише деякі з країн вдалися до активних дій на міжнародному рівні.

Західні країни, зокрема США, запропонували медіацію між Індією та Пакистаном у ситуації, що склалася, але не змінили своєї політики стосовно Індії. США лише закликали Індію зняти обмеження і визнали за кашмірцями право мирно протестувати. Ідентична реакція була у Сполученого Королівства. Франція та Німеччина ухилилися від однозначної і гострої критики дій Індії. Австралія висловила повагу до індійської позиції стосовно Кашміру. Позиція Росії свідчить про бажання

зберегти гарні відносини і з Індією, і з Пакистаном. Вона хоч і визнала, що Індія діяла в конституційному полі, але заявила, що питання має вирішуватися на двосторонньому рівні.

Пакистан, який очолив світову опозицію діям Індії, мав обмежену кількість варіантів відповіді Індії. До воєнного втручання країна не готова й прогнала би, якби вдалася до нього. Одним із дипломатичних варіантів була спроба долучити до обговорення питання мусульманські країни, такі як Саудівська Аравія, ОАЕ, Малайзія, але вони зацікавлені в співпраці з Індією, тому не готові до конкретних дій. Також Пакистан, залучившись підтримкою Китаю, неодноразово намагався підняти питання зміни статусу Джамму і Кашміру в Раді безпеки ООН. Далі неформальних обговорень справа не пішла. Претензії Пакистану щодо дій Індії на спірній території виправдані, втім, сам він не раз вдавався до самочинної зміни управлінського статусу спірного Кашміру. Так у 1970 Пакистан виділив зі своєї частини Кашміру Північні території, управління яких почали здійснюватися безпосередньо з Ісламабаду, а в 2009 році перейменував їх в Гілгіт-Балтистан, надавши певну автономію. Такі подвійні стандарти Пакистану роблять його позицію вразливою. Після відмови РБ ООН у червні 2020 року країна знову підняла це питання в ООН, але вже в Раді з прав людини, акцентуючи на незадовільній гуманітарній ситуації, яка склалася на спірних територіях. 60 країн відхилили його розгляд.

У світлі зміни Конституції Індії показовими видаються події в пакистанській частині Кашміру Азад Кашмір. Пакистан декларує її незалежність, хоча де-факто вона є його частиною як провінція. Індія ж вважає її своєю, декларуючи, що вона є західною частиною союзної території Джамму і Кашмір. 25 липня 2021 року тут пройшли вибори до законодавчих зборів. Звісно ж, Індія не визнає цих виборів. Перемогу з великим відривом отримала партія прем'єр-міністра Імрана Хана «Пакистан Техрік-е-Інсаф (ПТІ)». Не зважаючи на те, що опоненти ПТІ звинувачували партію в тому, що вона хоче уже не фактично, а юридично перетворити Азад Кашмір на провінцію (зараз Азад Кашмір формально визнається Пакистаном незалежним, але фактично є частиною Пакистану), Імран Хан запевнив виборців у тому, що вони самі мають визначитися на референдумі, чи хочуть залишитися з Пакистаном, а чи стати незалежними. Але найперше треба позбутися залежності від Індії, як вважає прем'єр-міністр. Лише після цього буде проведено плебісцит. Як видно, обидві сторони вдаються до самочинних, взаємно невизнаних дій на спірних територіях.

У Китаю є свої причини підтримувати Пакистан. КНР вважає, що рішення Індії суперечить резолюції ООН, згідно з якою питання суверенітету та адміністративної юрисдикції штату повинні вирішуватися на рівні обох держав – Індії та Пакистану. Але найбільшою мотивацією КНР підтримувати Пакистан у цьому питанні є те, що країни опинилися в схожій ситуації, адже рішення Індії стосувалося спірних територій не лише з Пакистаном, а й з Китаєм: частина спірного китайсько-індійського кордону пролягає в регіоні Аксай Чин, який історично

належав Ладакху і був у складі Британської Індії, а зараз контролюється Китаєм і оскаржується Індією. У Китаї заявили, що порушення Індією статусу кво на спірних землях та розділ Кашміру на дві союзні території має на меті розмежувати прикордонні суперечки – з одного боку з Пакистаном, а з другого – з Китаєм.

У таборі «опозиції», крім Пакистану і Китаю, опинилося ще декілька мусульманських країн – Малайзія, Туреччина та Іран. Що стосується решти мусульманського світу, то Організація ісламської співпраці заклікала Індію відкликати свої односторонні дії в Кашмірі. Але їхня критика залишилася лише на рівні висловлювання і не трансформувалася в жодні дії стосовно Індії. Країни Близького Сходу також утрималися від діяльної відповіді.

Попри те, що ситуація в Кашмірі, як би Індія не називала її «внутрішньою справою», стосується спірної території і зачіпає права людини, світове співтовари-

ство за виключенням безпосередніх сусідів – Китаю та Пакистану – відреагувало на неї лише риторично. Головна причина цього в тому, що в новому біполярному світі, де на одному боці знаходяться західні демократії, на чолі з Америкою, а на другому – Китай, Індія є головною протипагою останньому в регіоні. Будь-яка гостра критика може змусити Індію скоригувати свій зовнішньополітичний курс, або ж просто політично дестабілізувати країну, адже в опозиції буде більше приводів скористатися ситуацією на свою користь. Частково через такі побоювання світового співтовариства у Пакистану немає важелів впливу на ситуацію і новостворені союзні території в Індії поступово стають новою реальністю, з якою мусить змиритися як політичний істеблішмент колишнього штату, так і Пакистан. Виникла безпрецедентна ситуація, коли уже не регіональна проблема Кашміру впливає на безпекову ситуацію в світі, а світовий баланс сил впливає на вирішення цієї проблеми, й інтереси безпосередніх учасників конфлікту відходять на другий план.

Дизайн обкладинки та внутрішнього блоку: О. Мамай

Г Е Л Ь В Е Т И К А
В И Д А В Н И Ч И Й Д І М

WWW.HELVETICA.UA

Підписано до друку 07.09.2021 р. Формат 70x100/16.
Цифровий друк. Наклад 150. Замовлення № 0921/326.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (048) 709 38 69,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.

